

**MILLIY AN'ANALAR VA MA'NAVIY QADRIYATLARNI YOSHLAR
ONGIGA SINGDIRISHDA ODOB-AXLOQ LEKSEMALARINING
AHAMIYATI (O'ZBEK ALLALARI MISOLIDA)**

Nurillayeva Shahzoda Shukrulloevna

Qarshi DU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining muhim janrlaridan biri bo'lgan allalar orqali odob-axloq leksemalarining yoshlar ongiga ta'siri tahlil qilinadi. Allalarda mavjud bo'lgan axloqiy va ma'naviy qadriyatlar ifodasi til vositalari yordamida ochib beriladi. Tadqiqot tilshunoslik va madaniy-antropologik yondashuv asosida olib borilib, odob-axloq leksemalari yosh shaxsiyatining shakllanishida qanday semantik yuklama bilan ta'sir qilishi ko'rsatib o'tiladi. Maqola yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashda xalq ijodining tarbiyaviy salohiyatini ochib berishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *alla, ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar, axloqiy tushunchalar, odob-axloq leksemalari.*

Аннотация: *В настоящей статье рассматривается влияние морально-этических лексем на сознание молодежи через колыбельные песни — один из значимых жанров узбекского народного творчества. Моральные и духовные ценности, заложенные в текстах колыбельных, раскрываются посредством языковых средств. Исследование основано на лингвистическом и культурно-антропологическом подходах и демонстрирует семантическую нагрузку, которую несут эти лексемы в процессе формирования личности подрастающего поколения. Цель статьи — выявить воспитательный потенциал устного народного творчества в деле духовно-нравственного воспитания молодежи в национальном духе.*

Ключевые слова: *колыбельная, духовность, нравственные ценности, нравственные понятия, нравственные лексемы.*

Abstract: *This article explores the influence of moral lexemes on the consciousness of young people through lullabys, a significant genre of Uzbek folk art. It examines how moral and spiritual values embedded in lullabys are conveyed through linguistic devices. The study employs linguistic and cultural-anthropological approaches to highlight the semantic weight carried by these lexemes in shaping the moral and ethical worldview of the younger generation. The article aims to uncover the educational potential of folk traditions in fostering national identity and moral development among youth.*

Keywords: *lullaby, spirituality, moral values, moral concepts, moral lexemes.*

Ma'naviy qadriyatlar xalqning urf-odati, e'tiqodi va tilida uzviy yashab keladi va og'zaki ijodda o'z aksini topadi¹⁰. Xususan, xalq og'zaki ijodidagi janrlar — allalar, maqollar, rivoyatlar orqali avloddan avlodga o'tib kelayotgan axloqiy me'yorlar, bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Til orqali axloqiy qadriyatlar ifodasi xalq ongida shakllangan ijtimoiy me'yorlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular odatda avloddan avlodga og'zaki va yozma shaklda uzatiladi. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodining janrlari — allalar, maqollar, matallar, rivoyatlar orqali bunday qadriyatlar bardavomlikka erishadi.

Tilshunoslikda *leksema* tushunchasi mustaqil leksik birlik, ya'ni so'z yoki so'z birligi sifatida qaraladi. Odob-axloq leksemalari esa mazmunan axloqiy-me'yoriy g'oyalarga ega bo'lgan, ko'pincha didaktik yoki tarbiyaviy yo'nalishga xizmat qiluvchi leksemalardir. Bunday leksemalarning mohiyatida insonparvarlik, vatanparvarlik, halollik, sabr, toqat, mehr, hurmat, hayo kabi qadriyatlar mujassam bo'ladi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan qaralganda, bu leksemalar bolaning ongida ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi va asta-sekin shaxsiy e'tiqodga aylanadi. Ayniqsa, erta yoshda til orqali berilgan axloqiy tushunchalar bolaning xatti-harakatlari va dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ma'naviy qadriyatlar — bu xalq ruhiyati, tarixi, urf-odatlari va milliy o'zligini ifodalovchi tushunchalardir. Ular til orqali xalq ongiga chuqur singib ketgan va ijtimoiy xotira sifatida yashaydi. Allalarda uchraydigan odob-axloq leksemalari shu qadriyatlarni bola ongiga, uning his-tuyg'ulari orqali tabiiy tarzda singdiradi.

Lingvomadaniyatshunoslik yondashuvida esa bunday leksemalar madaniy semantika bilan boyitilgan bo'lib, ular har bir millatning o'ziga xos axloqiy qarashlarini ifodalaydi. Til bu yerda nafaqat aloqa vositasi, balki axloqiy va estetik qadriyatlar ombori vazifasini o'taydi. Allalar o'zbek xalq og'zaki ijodining qadimiy va betakror janrlaridan biri bo'lib, asosan onalar tomonidan bolalarni uxlatish, tinchlantirish yoki ovutish maqsadida kuylanadi. Allalarda ritm, obrazlilik, ohang va leksik tanlov orqali bola ongiga ta'sir etish, uning ruhiy holatini muvozanatga keltirish asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Ammo allalar faqatgina emotsional-tasalli beruvchi janr emas; ular ko'p hollarda axloqiy va tarbiyaviy g'oyalarni yetkazuvchi vositadir. Ular orqali ona o'z farzandiga

¹⁰ Karimov, I.A. (1997). *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.

mehr, sadoqat, vatanparvarlik, sabr, halollik, itoatkorlik kabi fazilatlarni singdirishga harakat qiladi. Xususan, allalarda bolaning ruhiyati va tarbiyasiga bevosita ta'sir etuvchi odob-axloq leksemalari kuzatiladi¹¹. Allalar orqali bolaga mehr, itoatkorlik, halollik, sabr-toqat kabi fazilatlar tabiiy tarzda singdiriladi¹². O'zbek allalari tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning tarkibida ko'plab axloqiy-ma'naviy mazmunli leksemalar uchraydi.

Alla aytay, jonim bolam.

Quloq solgin, alla.

Shirin allam tinglab asta,

Orom olgin, alla¹³.

Ushbu alla matni onaning bolaga mehr-muhabbatini ifodalovchi mehribonlik, tinchlik, farovonlik, ona roziligi kabi qadriyatlarni uzatadi. Matndagi "jonim bolam" birikmasi orqali bolaning qadrli, sevimli shaxs ekanligi urg'ulanadi.

- "Quloq solgin" — itoatkorlik, tinglash, e'tibor qaratish, ya'ni hurmat va quloq solish odobi;
- "Shirin allam" — bu yerda "shirin" sifati orqali so'zning ta'siri kuchaytirilgan, bu muomala madaniyati va og'zaki estetik ifoda unsuri;
- "Orom olgin" — bu esa tinchlik, ruhiy osoyishtalik, rohatlanish, ya'ni ruhiy tarbiyaga daxldor.

Bu allada affektiv leksemalar (masalan, "jonim", "shirin", "alla") orqali bola qalbida mehr va ishonch uyg'otish, uni psixologik jihatdan ijobiy holatga keltirish ko'zda tutilgan. Shuningdek, *alla* so'zining takroriy ishlatilishi ona va bola o'rtasidagi emotsional rishtalarni mustahkamlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Allaning ohangdorligi, ritmga egaligi va yumshoqligi bolaning ongi va hissiyotiga kuchli ta'sir qiladi. Bola uchun "alla" — bu mehrli buyruq, taskinli duodir. Ayniqsa, bu alla orqali ona bolaning xotirjam uxlab qolishini, ijobiy emotsiyaga ko'milishini istaydi.

Ushbu allada "jonim bolam", "quloq solgin", "shirin allam", "orom olgin" kabi affektiv va odob-axloqiy leksemalar orqali ona bolaning ongiga mehr-muhabbat, tinchlik, itoatkorlik va ruhiy orom kabi qadriyatlarni singdiradi. Bu esa allalarning tarbiyaviy va ruhiy-ma'naviy yuklamasini ochib beradi.

¹¹ Qo'chqorov, O. (2019). *Ma'naviyat asoslari*. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.

¹² Soliyev, B. (2017). *Til va ma'naviyat uyg'unligi*. Toshkent: Fan.

¹³ Nafasov, T. (1986). *O'zbek allalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.

*Istiqbolning porloq sening,
Jajjiginam allayo.
Baxtinga sen katta bo'lg'in,
Xazon bo'lma, alla¹⁴.*

Bu allada bolaning kelajagiga bo'lgan umid, orzu, va duo ifodalangan. “Istiqbolning porloq”, “baxtinga katta bo'lg'in” kabi ifodalar onaning bolaning kelajagiga bo'lgan mehrli ishonchi va kamol topishiga bo'lgan orzularini bildiradi. Bu qadriyatlar orqali ona bola ongi va ruhiyatiga optimizm, mas'uliyat, baraka, saodat kabi ma'naviy tushunchalarni singdiradi.

- “Istiqbolning porloq” — bu yerda *porloq* sifati yorug' kelajak, tarbiyalangan, baxtli shaxs idealini beradi.
- “Baxtinga sen katta bo'lg'in” — bu ifoda orqali bola uchun kamolga yetishish qadriyat darajasida ko'rsatiladi.
- “Xazon bo'lma” — bu yerda *xazon* salbiy metafora, ya'ni yo'ldan adashmasin, zaiflashmasin, deb duoda aytilmoqda. Bu axloqiy ogohlantirishdir.
- “Jajjiginam allayo” — bu so'zlar o'ta samimiy, mehrli, quvnoq ohangda aytiladi. Bu orqali ona bolaga mehrini bildiradi va uni ruhiy jihatdan himoyalangan holatda tasavvur qiladi.
- Allada yumshoqlik, erkalash, va duo birikkan, bu esa bolaning ichki dunyosiga ruhiy ijobiylikni singdiradi.

Alla ichida ishlatilayotgan tuyg'ular va iltifotlar bola uchun “men qadrliman”, “men mehrliman”, “mendan yaxshilik kutilyapti” degan tasavvurni uyg'otadi. Bu esa yosh bola ongining ijtimoiy qadriyatlarga ochiqqligini mustahkamlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek allalari bugungi kunda ham yoshlar ongiga milliy an'ana va qadriyatlarni singdirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qila oladi. Shu bois, bu janrni ilmiy-nazariy jihatdan chuqur o'rganish, uni zamonaviy tarbiya tizimiga integratsiya qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

¹⁴ Nafasov, T. (1986). *O'zbek allalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Karimov, I.A. (1997). Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat.*
2. *Qo'chqorov, O. (2019). Ma'naviyat asoslari. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.*
3. *Soliyev, B. (2017). Til va ma'naviyat uyg'unligi. Toshkent: Fan.*
4. *Nafasov, T. (1986). O'zbek allalari. Toshkent: Fan nashriyoti.*
5. *Suyunov, R. (2020). Lingvomadaniyatshunoslikka kirish. Toshkent: Akademnashr.*
6. *Saidov, A. (2005). Odob-axloq asoslari. Toshkent: Ma'naviyat.*
7. *Gulomov, A. (2018). Psixolingvistika asoslari. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.*